

УДК 811.161.2'373.47

Ірина Процик

<https://orcid.org/0000-0001-8472-0141>

«ТЯЖКО ЙОГО БУЛО ПЕРЕЙХАТИ І СТІЛИТИ У ВОРОТА»¹ ЖАРГОНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФУТБОЛЬНІЙ ЛЕКСИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Предметом розгляду в статті є жаргонізми, що функціювали в українському футбольному дискурсі першої половини ХХ ст. Проаналізовано семантику жаргонних лексичних одиниць та покласифіковано їх на групи за тематичним принципом. Детально зосереджено увагу на з'ясуванні особливостей жаргонізмів із тематичної групи назв футбольних дій та процесів, зокрема описано їхнє походження та способи їхнього творення.

Ключові слова: українська футбольна лексика, жаргонізм, тематичні групи жаргонізмів, способи творення жаргонізмів, походження жаргонізмів, футбольний дискурс першої половини ХХ ст.

Вступ

В українському футбольному дискурсі першої половини ХХ ст., поряд із назвами, які поступово ставали нормою футбольного слововжитку, використовувано пласт лексем, які в сучасній соціолінгвістиці називають жаргонною лексикою. Футбольні жаргонізми були своєрідним вкрапленням «живого буденного» мовлення в тогочасну мову футболу, що активно формувалася в першій половині ХХ ст. Футбольна жаргонна лексика була складником мовлення людей, безпосередньо причетних до гри в копаний м'яч, проте особливо активно її використовували мовці, які вважали себе футбольними вболівальниками, адже вони прагнули надати своїм висловлюванням емоційно-експресивного забарвлення.

Позаяк українські футбольні жаргонізми першої половини ХХ ст. ще не були об'єктом лінгвістичних студій, як і загалом тогочасна мова футболу,

¹ Цитата з новели Зенона Тарнавського «Вітер над Янівською».

яка потребує ґрунтовних досліджень у діахронії та синхронії, розгляд такого аспекту в аналізі видається актуальним. **Мета** статті – опис жаргонної лексики українського футбольного дискурсу в Галичині в першій половині ХХ ст. Відповідно до поставленої мети потрібно розв’язати низку **завдань**: 1) виокремити жаргонні назви з галицького футбольного дискурсу першої половини ХХ ст.; 2) з’ясувати семантику футбольних жаргонізмів і згрупувати їх за тематичним принципом; 3) описати походження жаргонних назв футбольної сфери та проаналізувати способи їхнього творення.

Теоретичне підґрунтя

В українській жаргонології період 1920–1930-х рр. прийнято називати етапом «міської революції». Таке окреслення запропонувала дослідниця українського спортивного жаргону Любов Карпець, і цілком слушно, адже «саме в цей період значимі соціальні рухи перемістилися до міста, жаргоновий елемент стає питомою ознакою мовного побуту міського соціуму» (Карпець, 2006, с. 6). Таке твердження безпосередньо стосується й футбольної жаргонної лексики, яка в першій половині ХХ ст. активно формувалася в Галичині та мала чимало елементів, запозичених із міського мовлення, зокрема з галицько-буковинського койне. Аргументом на підтвердження цієї тези є той факт, що багато з виявлених у тогочасному футбольному дискурсі жаргонізмів описано в найґрунтовнішому дослідженні з української жаргонології – монографії Олекси Горбача «Арго в Україні» (Горбач, 2006), деякі – в тритомному виданні «Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.» Людмили Ткач (Ткач, 2007), а більшість зафіксовано в реєстрах лексикографічних праць, присвячених описові мовлення львів’ян: «Лексикону львівського: поважно і на жарт» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009) авторського колективу Інституту українознавства імені Івана Крип’якевича НАН України, «Словника львівської говірки» Маріанни Мовної (Мовна, 2013) та «Словника галицького гвару» Володимира-Зеновія Карпин-Ортинського (Карпин-Ортинський, 2014). Для з’ясування значень чужомовних запозичень, впроваджених до футбольної сфери, використано відомості зі словників чужих слів (Miodek, 2002; СІС, 1985; Скалозуб, 1933; WSPP, 2004). Поповнення футбольної жаргонної лексики відбулося й унаслідок запозичень із діалектного мовлення Галичини (адже львівське койне витворилося як наддіалектний міський різновид усного мовлення, що черпало ресурси з говірок південно-західного територіального наріччя), тому для пошуку

й опису таких слів залучено відомості з діалектних словників, у яких зафіксовано лексичні одиниці з наддністрянського та бойківського говорів (Онишкевич, 1984; Шило, 2008; Гнатишак, 2017). Навіть побіжний погляд на жаргонну лексику футбольної сфери в першій половині ХХ ст. дає підстави припустити, що більшість лексем, які в ній функціують, – це загальноживані назви, які зазнали семантичних трансформацій, передовсім розширення значень. Для з'ясування семантичних зрушень використаних у мові футболу лексем зіставлено інформацію, уміщену в «Словарі української мови», який упорядкував Борис Грінченко (Грінченко, 1996–1997), «Малоруско-німецькому словарі» Євгена Желехівського та Софрона Недільського (Желеховский, Недільский, 1886), академічному «Російсько-українському словнику» за редакцією Агатангела Кримського та Сергія Єфремова (РУС, 1924–1933), одинадцятитомному «Словнику української мови» (СУМ-11, 1970–1980), «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (ВТССУМ, 2001), а також у словнику «Український жаргон» Лесі Ставицької (Ставицька, 2005).

Методи та матеріал дослідження

Основні методи дослідження, застосовані в розвідці, – лінгвістичне спостереження та лексикографічний аналіз зафіксованих жаргонізмів футбольної сфери, які функціювали у спортивному дискурсі Галичини в першій половині ХХ ст. Джерелами фактичного матеріалу слугували спеціальні футбольні видання, що вийшли друком у досліджуваній період, зокрема «Копана (Association Football)» (1900) Володимира Лаврівського, «Забави і гри рухові. Часть III. Копаний мяч»² (1906) Івана Боберського, «Історія й теорія руханки» (1923) Тараса Франка, «Копаний мяч» (1926) Осипа Верхоли, публіцистичні тексти – статті футбольної тематики, опубліковані на шпальтах галицької спортивної періодики, що виходила друком у першій половині ХХ ст., – «Спорт. Журнал присвячений усім ділянкам спорту» (1925–1926), «Спортові вісти. Ілюстрований тижневик» (1931, 1933), «Готові. Часопис Українського Спортивного Союзу» (1934–1935), «Спорт. Часопис Українського Спортивного Союзу» (1936–1937), «Змаг. Спортовий тижневик» (1937–1939) і спортивних додатків до різних періодичних видань, а також художні твори, передовсім мала проза на тему футболу Івана Керницького, Івана Смолія та Зенона Тарнавського.

² У всіх оригінальних назвах та в прикладах ілюстративного матеріалу, почерпнутих із галицьких видань першої половини ХХ ст., збережено тогочасний правопис.

Результати дослідження

Тематичні групи жаргонної лексики. Аналіз семантики зафіксованих футбольних жаргонізмів показав, що найчисленніше ці номінації представлені в таких тематичних групах української лексики футбольної сфери: **назви дій та процесів** (*бетонувати ворота* – створювати надійну оборону воріт; *вимикатися* – втікати від опіки футболістів команди-суперниці; *гасити мяч* – приборкувати м'яч, сповільнюючи його рух; *горіти* – програвати; *зробити воротаря* – обдурити, знешкодити воротаря; *дріблювати / дробити мяч* – дриблінгувати, бігти з м'ячем, ведучи його ногами; *кібіцувати* – уболівати, підтримувати; *кивати, ківати / викивати, скивати оборонця / противника / воротаря* – оминати футболістів команди-суперниці, використовуючи обманні рухи; *киватися з крайником* – обходити крайнього нападника, обдурюючи його; *кіксувати* – невдало копати в м'яч; *косити / скосити* – збивати гравця з ніг, невдало виконуючи підкат; *крити* – перекривати вихід футболіста протилежної команди до воріт; *мастити* – побити, перемогти з розгромним рахунком; *молотити / змолотити* – розгромити, побити з великим рахунком; *мурувати / замурувати ворота, робити мур* – надійно боронити ворота; *напарити противника* – побити противника, перемогти його з великим рахунком; *пакувати мяч у ворота* – забивати м'яч у ворота; *підіжджати під ворота* – наближатися до воріт, обійшовши суперників; *переїздити / переїхати* – оминати, обійти когось із гравців протилежної команди, обіграти його; *сікувати* (про суддю) – недобросовісно судити, прискіпуватися; *списатися в нападі* – добре показати себе в нападі, діяти вдало; *стухнути* – втомитися, втрачати фізичну кондицію на полі; *стріляти* – вдарити м'ячем у ворота; *тримати грача* – щільно опікати гравця команди-суперниці, повсякчас пильнувати за ним; *шварцуватися / йти на шварц* – потрапляти на матч без квитка, проходити, не платячи грошей), **назви осіб** (*ас* – людина, найліпша у якійсь сфері, наприклад, у футболі або в грі на якійсь позиції на полі; *звізда* – зірка футболу; *зірка* – найліпший футболіст; *зіркун* – найліпший гравець футболу; *концертний грач* – футболіст, який грає видовишно, на публіку; *прімадонна* – футбольна зірка; *світило* – найліпший футболіст; *кібіц* – уболівальник; *косинер* – той, хто збиває суперника з ніг, «косить» противників; *паталах* – футболіст-невдаха, незграба, який марнує добрі нагоди для забивання м'яча; *пехман* – людина, яку переслідують невдачі; *сендзя* – суддя; *технік* – футболіст із доброю технікою гри; *шпак* – гравець, який

перейшов до команди футболістів іншої національності, легіонер (у досліджуваній період команди створювано за національним принципом)), **назви результату дії, предметної дії тощо** (*баняк* – гол, здобути ворота (*дати, всунути, впакувати, кропнути, обірвати, стрілити баняк* – забити гол); *бик* – удар суперника головою в обличчя; *бомба* – гол, коли футболіст завдає удару по воротах, легко перекидаючи м'яч через воротаря, який задалеко вийшов у поле; *гачок* – підніжка, підставлення ноги суперникові; *головка* – відбивання м'яча головою; *епітет* – словесна образа суперника, лайка на його адресу; *кікс / кікса* – невдалий удар у м'яч; *клітка* – стадіон; *коса* – збивання гравця ногами; *майстеритик* – майстерно виконаний, зразковий удар; *непорозуміння* – порушення правил; *ножиці* – схрещування ніг у повітрі під час виконання удару; *пака* – гол; *пех* – невдача, прикрість, клопоти (*мати / приносити пеха, пех переслідуює*); *робінзонада* – вдала гра воротаря, який відбиває м'ячі, націлені у ворота, сучасний термін – сейв воротаря; *рука* – порушення правил, що полягає в грі рукою; *свічка* – удар м'ячем вертикально високо вгору (*дати / запалити свічку* – дуже високо і рівно копнути м'яча, *спалити свічку* – приступити м'яч ногою, коли він падає з висоти на землю); *сінглювання* – індивідуальна гра футболіста; *фали* – обманні удари чи передачі, коли м'яч летить специфічною траєкторією; *цур* – удар низом у кут воріт), **назви ознак** (*самовбивчі (ворота)* – гол у свої ворота, автогол; *бетонний (заложник)* – надійний (захисник); *чистий (м'яч)* – безсумнівний гол; *пеховатий* – нещасливий, невдалий, прикрий; *зелена (трибуна)* – глядацькі «місця» на деревах довкола стадіону).

Футбольні жаргонізми, що є назвами дій та процесів. У цій статті основну увагу зосереджено на детальному аналізові жаргонізмів із тематичної групи **назв дій і процесів**, зокрема на з'ясуванні походження футбольних жаргонних лексем та описі способів творення цих назв:

бетонувати ворота – створювати надійну, як бетон, оборону воріт; Олекса Горбач у монографії «Арго в Україні» подає лексичні одиниці «*бетон* – хуст. шк. певний, *на бетон* – напевно» (Горбач, 2006, с. 340), зафіксовані в мовленні закарпатської молоді, та вважає, що вони потрапили в мову школярів Закарпаття із чеського арго; словник «Український жаргон» Лесі Ставицької не фіксує цієї лексеми, а сучасні тлумачні словники української мови не подають ніяких інших значень слова *бетонувати*, поза прямим номінативним – «*бетонувати* – недок., перех. заливати, покривати бетоном» (СУМ-11, 1970, т. 1, с. 164; ВТССУМ, 2001, с. 49),

отже, жаргонне значення цього слова у футбольній лексиці досліджуваного періоду утворене семантичним способом унаслідок розширення значення лексичної одиниці; а лексему *ворота* вжито в переносному значенні «2. точно визначена частина поля спортивної команди, яку вона захищає, граючи у футбол і т. ін. з іншою командою» (СУМ-11, 1970, т. 1, с. 741; ВТССУМ, 2001, с. 158);

мурувати, замурувати – творити добру, надійну, наче мур, оборону воріт, закривати, заступати багатьма футболістами власні ворота; Олекса Горбач у дослідженні «Арго в Україні» подає значення спільнокореневої лексеми «*муруваний* – льв., терн., дрогоб. цілком певний» (Горбач, 2006, с. 147, 236), зафіксованої в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї; у реєстрі словника «Український жаргон» цього слова немає, а тлумачні словники подають такі прямі значення: «*мурувати* – 1. споруджувати, зводити щось із каменю, цегли» (СУМ-11, 1973, т. 4, с. 830; ВТССУМ, 2001, с. 545), « *замурувати* = *замурувувати* – 1. муруючи, щільно закладати камінням, цеглою і т. ін. (який-небудь отвір, проріз і т. ін. у стіні, підлозі)» (СУМ-11, 1972, т. 3, с. 225; ВТССУМ, 2001, с. 313), на основі яких розвинулося жаргонне значення цього слова у футбольній лексиці першої половини ХХ ст.; лексема *мурувати / замурувати* функціює в таких стійких сполученнях слів із футбольної сфери досліджуваного періоду: ***мурувати ворота, замурувати ворота*** – надійно боронити ворота; ***мурувати власні ворота*** – надійно захищати власні ворота; зафіксовано також словосполучення зі спільнокореневим іменником – ***робити мур*** – вибудовувати щільний захист; закривати, заступати власні ворота багатьма футболістами, утворивши надійний мур; від «*мур* – 1. висока кам'яна або цегляна стіна навколо чогось; *муром стояти* (стати) – непохитно, незламно стояти, захищаючи когось, щось; 2. те саме, що стіна» (СУМ-11, 1973, т. 4, с. 827; ВТССУМ, 2001, с. 544); у «Лексиконі львівському: поважно і на жарт», окрім прямого значення слова «*мур* – висока стіна» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 370), подано й переносне значення лексеми в такому сполученні слів «*як мур* – бути надійним, вірним» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 371), що перегукується із семантикою цієї лексеми у складі словосполучень із футбольної сфери; наведені лексеми та словосполуки є прикладами семантичного способу творення жаргонних одиниць у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст.;

зробити воротаря – обдурити, знешкодити воротаря, створити таку ситуацію біля воріт, у якій воротар уже не може допомогти своїй команді; у монографії Олекси Горбача «Арго в Україні» є спільнокоренева лексема *зроблений* – «він вже *зроблений* – льв. він уже знешкоджений» (Горбач, 2006, с. 153), зафіксована в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї; цю ж форму дієслова подає і «Лексикон львівський» – «*зроблений* – знешкоджений» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 254); сучасний словник жаргонної лексики та тлумачні словники української мови не фіксують цього слова чи не подають жаргонного значення лексеми, яке виявлено в мові футболу досліджуваного періоду; у цій словосполучі вжито в переносному значенні (хоча більшість сучасних мовців сприймають його радше за пряме) також і лексему «*воротар* – 2. член спортивної команди (футбольної, хокейної і т. ін.), який захищає ворота, голкіпер» (СУМ-11, 1970, т. 1, с. 741; ВТССУМ, 2001, с. 158), отож футбольне жаргонне словосполучення утворено внаслідок семантичних зрушень – розширення значень обидвох слів – його складників;

дріблювати – дриблінгувати, бігти, ведучи м'яч ногами, і не втрачати його; Олекса Горбач у дослідженні «Арго в Україні» двічі подає семантику лексеми «*дріблювати* – ужгород. уміти втримувати за собою м'яч (при грі у футбол)» (Горбач, 2006, с. 120), зафіксованої в мовленні учнів та вуличників Закарпаття, а також «*дріблювати* – ужг. розг. уміти втримувати за собою м'яч (під час гри у футбол)» (Горбач, 2006, с. 512), припускаючи, услід за Йозефом Баляссою, укладачем угорсько-німецького словника, що слово є позикою з угорської мови – «можливо, це запозичення з мад. *dörömböl* – стукати, шуміти [Balassa, 1915, с. 69]» (Горбач, 2006, с. 512); ні у словниках жаргонної, ні діалектної лексики, ні в тлумачних словниках української мови слово не зафіксоване, тож можна припустити, що лексема *дріблювати* є гібридним дієсловом із українським суфіксом, утвореним від кореня англійського запозиченого іменника «*дриблінг* (англ. *dribbling*) – у деяких спорт. іграх – ведення м'яча або шайби гравцем» (СІС, 1985, с. 277), що потрапив до української мови за угорським посередництвом;

дробити мяч – дриблінгувати, бігти з м'ячем, провадячи його ногами; синонім до слова *дріблювати*; Тарас Франко в підрозділі «Копаний мяч» із монографії «Історія й теорія руханки» подає таку дефініцію: «*дробити мяч*, себто гнати перед собою в повнім бігу» (Франко,

1923, с. 139); ні словники жаргонної лексики, ні діалектної, ні тлумачні словники не фіксують такого значення футбольного жаргонізму першої половини ХХ ст. *дробити*, тож, найімовірніше, це спроба припасувати до українського футбольного дискурсу питому назву, яка за звучанням бодай приблизно нагадує спеціальну футбольну номінацію *дриблінгувати*, утворену від кореня англійського терміна *дриблінг*;

кібіцувати – уболівати; Олекса Горбач у монографії «Арго в Україні» двічі подає значення лексеми «*кібіцувати* комусь – дораджувати комусь під час гри в карти, шахи» (Горбач, 2006, с. 142), яка зафіксована в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та «*кібіцувати* комусь – дораджувати комусь під час гри» (Горбач, 2006, с. 465), вважаючи, що це слово є запозиченим, і виводячи його від німецьких лексем «*kiebitzen* – відвідувати, *Kiebitz* – спостерігач під час гри [Kluge, Götze, 1948, с. 298]; німецький арготизм походить від назви птахи *Kiebitz* – старонім. *gibiz* – *Vanellus cristatus* – від поклику птахи *kibit*» (Горбач, 2006, с. 465), отож футбольний жаргонізм першої половини ХХ ст. *кібіцувати* за походженням є германізмом, що потрапив в українську мову за польським посередництвом (пол. *kibicować*) й означає ‘спостерігати за матчем копаного м’яча, дораджуючи футболістам під час гри, уболіваючи’, хоча вірогідною є й версія, що це дієслово – гібридний термін, утворений від чужомовного (німецького) кореня за допомогою питомого дієслівного суфікса *-ува*;

кивати / ківати, скивати / विकівати, киватися – обдурити, обіграти, обвести суперника, використовуючи нахили, погойдування в різні боки (за сучасною футбольною термінологією – обманні рухи, фінти), іти вбік із м’ячем, обходячи супротивника чи не дозволяючи відібрати в себе м’яч; Олекса Горбач у монографії «Арго в Україні» подає такі дефініції лексем «*кивати* когось – лїв., терн., дрого. дурити, обманювати; при футболі – не дати собі вибити м’яча; *кивач* – обманець» (Горбач, 2006, с. 142), зафіксованих у мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та вважає їх, услід за Ярославом Рудницьким, запозиченнями з польської мови «*kiwać, kiwnąć* – *покивати, накивати, विकівати* – лїв. вул. обдурити, обманювати [Rudnyckij, 1943]» (Горбач, 2006, с. 328); цю лексему подано у словнику Є. Желєхівського та С. Недільського – «*ки'вати, ки'внути*» (Желєховський, Недільський, 1886, т. 1, с. 341); у «Лексиконі львівському» слово зафіксоване з таким значенням «*кивати (ківати)* – вуличне – дурити, обманювати»

(Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 282) та як одне з діалектних значень запропоновано у «Словнику української мови» *«кива'ти – 4. діал. – Брати (чуже); красти»* (СУМ-11, 1973, т. 4, с. 146), де для ілюстрування семантики наведено цитати з творів Івана Франка та Леся Мартовича (щодо правильності наголошування цього діалектизму з південно-західного наріччя, що його пропонує словник, можна полемізувати); у польських лексикографічних джерелах це слово зафіксовано зі спеціальним значенням у сфері спорту *«kiwać* (II) – 2. sport. вміло оминати футболістів команди суперника, ведучи м'яч у напрямку воріт; хтось киває когось» (WSPP, 2004, s. 397); цей полонізм у складі футбольної жаргонної лексики досліджуваного періоду функціонує в таких словосполученнях: *вкiвати оборонця* – обіграти, обдурити захисника, обійти його, *кивати / скивати противника* – обігрувати, обдурювати противника, *скивати воротаря* – обіграти, обдурити воротаря, *скивати воротаря перед стрілом* – зробити обманний рух, обдурюючи воротаря, перед тим, як завдати удару по воротах, лексемі *стріл* тут ужито в значенні 'удар у площину воріт', *киватися з крайником* – обігрувати, обводити крайнього нападника, зміщуючись убік із м'ячем, лексема *крайник* у футбольній терміносистемі першої половини ХХ ст. має значення 'крайній (правий / лівий) нападник із п'яти гравців лінії атаки, відповідно до загальноприйнятої тодішньої тактичної схеми розташування футболістів на полі 1-2-3-5';

кіксувати – невдало копати в м'яч, втрачаючи його, не влучати, не потрапляти в м'яч; Олекса Горбач у монографії «Арго в Україні» подає серед германізмів такі однокореневі лексеми: *«Gicks – розбіжність, суперечність; kiksnot – зазнати невдачі [Treimer, 1937, с. 24]»* (Горбач, 2006, с. 460) та *«скьіксувати – харк. вул. здати позицію, відступити»* (Горбач, 2006, с. 460); слово зафіксоване в «Словнику чужомовних слів» Олекси Скалозуба *«кіксувати* (англ.) – робити *кікса*; помилятися; піймати облизня» (Скалозуб, 1933, с. 167), у «Лексиконі львівському» *«кіксувати – помилятися»* (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 284) та в словнику львівської говірки М. Мовної зі значенням 'помилятися, фальшувати, спотворювати' (Мовна, 2013, с. 58); у словнику чужослів О. Скалозуба, «Словнику іншомовних слів» та в «Словнику української мови» однокоренева лексема зафіксована як спортивний термін, проте не у футболі – *«кікс* (англ.) – схиблений удар у грі на більярд» (Скалозуб, 1933, с. 167), *«кікс* (англ. *kicks*, множ. від *kick* – удар, поштовх) – невдалий удар у грі в більярд, коли кий лише

ковзнув по кулі» (СІС, 1985, с. 407; ВТССУМ, 2001, с. 428); у польській мові «*kiks* – 2. спорт. невдалий удар чи копання в м'яч» (Miodek, 2002, s. 307); отже, лексема *kіks* / *kікса*, яка функціювала в українській футбольній жаргонній лексиці першої половини ХХ ст., є германізмом, запозиченим за польським посередництвом, а слово *кіксувати* – гібридний жаргонізм, утворений від цієї позики за допомогою питомого дієслівного суфікса *-ува*;

напарити противника – побити суперника, перемогти противника (з розгромним рахунком); Олекса Горбач у дослідженні «Арго в Україні» подає значення лексеми, зафіксованої в розмовному мовленні українців західних теренів, а також одеситів «*напарити* – зх. укр. розг. бити, *наріть* – од. розг. бити» (Горбач, 2006, с. 241); слово є й у реєстрі «Лексикону львівського» «*напарити* – набити, побити» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 381); словник жаргонної лексики не фіксує лексеми *напарити*, а тлумачні словники не подають жаргонного значення цього слова, з яким воно функціює у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст.; другий компонент цієї словосполуки не зазнав семантичних трансформацій з плином часу «*противник* – 3. той, хто виступає проти іншого в бійці, поєдинку і т. ін. // суперник у спортивному змаганні, грі» (СУМ-11, 1977, т. 8, с. 316);

сікувати (про дії судді) – недобросовісно судити, присікуватися, прискіпуватися; Олекса Горбач у монографії «Арго в Україні» подає значення лексеми «*сікувати* когось – зх. укр. розг. переслідувати, чіплятися (безпідставно)», вважаючи її запозиченням із західноєвропейських мов та виводячи від слів «*seccare* – нудити, *seccatura* – нудота; настирність, надокучення (від *siccare* – висушувати)» (Горбач, 2006, с. 506); словник діалектної лексики бойківсько-наддністрянського порубіжжя «Слова з Болехова», що його уклав Юрій Гнатишак та підготував до друку авторський колектив відділу української мови Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича, подає таку дефініцію лексеми «*сікувати* – переслідувати нападами, зауваженнями, наклепами, цькуванням» (Гнатишак, 2017, с. 501); з таким самим значенням слово зафіксоване й у словнику В.-З. Карпин-Ортинського «*секувати* – прискіпуватися» (Карпин-Ортинський, 2014, т. 2, с. 245); найімовірніше, слід вважати лексему *сікувати* запозиченням із західноєвропейських мов у говорах південно-західного наріччя, яка вже звідти потрапила до львівського міського койне, а згодом стала вживаною в ролі жаргонізму у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст.;

спухнути – втомитися на полі, погано грати, слабнути, втрачати фізичну кондицію, сили внаслідок надмірної рухової активності, найчастіше наприкінці спортивних змагань; Олекса Горбач у монографії «Арго в Україні» тричі подає значення лексеми «*спухнути* – загубитися, утомитися (нім. *verloren gehen, müde werden*)» (Горбач, 2006, с. 88), наводячи семантику цього слова за працею Ярослава Рудницького «Львівський український міський говір (Знесіння)», опублікованою 1943 р., «*спухнути, спухнути* – льв., терн., дрог. – вибитися із сил, не витримати, не дотримати кроку, ослабнути» (Горбач, 2006, с. 151), слово зафіксоване в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та «*спухнути* – льв. вул. не витримати, змучитися, вибитися з сил, не дотримувати кроку» (Горбач, 2006, с. 258); із тим самим значенням цю лексему подано в «Лексиконі львівському» «2. вибитися зі сил, втомитися, знесилитися» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 538); жоден сучасний тлумачний словник не подає жаргонного значення цієї лексеми, яке зафіксоване у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст., нема цього слова й у словнику «Український жаргон» Лесі Ставицької; цей жаргонізм функціював у таких словосполученнях, вживаних у футбольній сфері: **гравці спухли** – гравці змучилися, зіслабли, втратили фізичну кондицію внаслідок надмірного рухового навантаження на полі; лексему **гравці** – «синонім до грак» (Желеховский, Недільский, 1886, т. 1, с. 157) – фіксує словник Є. Желехівського, а також подають тлумачні словники – «*гравці* – 1. учасник якої-небудь гри // той, хто любить грати в яку-небудь гру, знавець якоїсь гри» (СУМ-11, 1971, т. 2, с. 161; ВТССУМ, 2001, с. 197); **дружина спухла** – команда втомилася, втратила фізичну кондицію через надмірне рухове навантаження на футбольному полі; лексему **дружина** подає словник Є. Желехівського і С. Недільського та тлумачні словники, пропонуючи таку дефініцію: «*дружина* – 3. група, загін, добровільне об'єднання людей, створене з якою-небудь метою» (СУМ-11, 1971, т. 2, с. 424; ВТССУМ, 2001, с. 249);

стрілити – бити м'ячем по воротах; Олекса Горбач у дослідженні «Арго в Україні» двічі подає значення слова «*стрілити* – льв., терн., дрог. вдарити, зробити» (Горбач, 2006, с. 155), яке зафіксоване в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та «*стрілити* – льв. вул. вдарити» (Горбач, 2006, с. 259); сучасні словники – жаргонної лексики та тлумачні – не подають цього слова з таким значенням; натомість у польському футбольному дискурсі ця лексема

дотепер функціює з таким значенням: «*strzelać* – 3. спрямовувати шайбу, м'яч у ворота чи кошик суперника, сильно вдаряючи, копаючи чи кидаючи; 4. уміщувати м'яч, шайбу у воротах чи кошику» (WSPP, 2004, s. 1114–1115); найвірогідніше, що лексема *стріляти* зі значенням 'бити у ворота, забивати гол', що є наслідком розширення її семантики, належить до спільного слов'янського фонду та функціювала в досліджуваній період у футбольному дискурсі української та польської мов, але в українській мові другої половини ХХ ст. вона, як і багато інших слів, зазнала репресій – її було заступлено лексемою *бити* / *забивати* / *забити*, вживаною в російській мові, аби максимально наблизити українську футбольну терміносистему до російської;

шварцуватися на матч – потрапляти на матч без квитка, проходити, не платячи грошей, нелегально, обманом, «з чорного ходу» (від нім. *шварц* – чорний); Олекса Горбач у монографії «Арго в Україні» з'ясовує семантику цієї лексеми та спільнокореневих слів «*švarciváty* – їздити без проїзного квитка, торгувати (нім. *schwarz fahren*, *schwarz handeln*)» (Горбач, 2006, с. 89), наводячи значення цього слова за працею Ярослава Рудницького «Львівський український міський говір (Знесіння)», а також семантику зворотного дієслова «*шварцуватися* – їхати без квитка; заходити не платячи грошей; хитро викручуватися від праці» (Горбач, 2006, с. 162) та «*шварцуватися*, *перешварцуватися*» – льв. вул. їхати (про-) без квитка; хитро викручуватися (від праці, науки)» (Горбач, 2006, с. 479), виводячи його від австрійських словосполучень «*schwarz fahren* – австр. їхати “зайцем”, *schwärzen* – перейти кордон, не заплативши мита, торгувати без дозволу» (Горбач, 2006, с. 479) та німецького запозичення «*шварц* – льв., терн., дрог. обман, незаконність» (Горбач, 2006, с. 162), яке зафіксоване в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та «*шварц* – зх. укр. розг. обман, неправний спосіб» (Горбач, 2006, с. 479); отож гібридне дієслово є германізмом, найвірогідніше, запозиченим у галицько-буковинське міське койне в австро-угорський період історії Галичини та Буковини; цей жаргонізм зафіксовано в «Лексиконі львівському» «*шварцуватися* – їздити, проходити, проникати без квитка (на спортивні змагання, до театру тощо)» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 626), у монографії Людмили Ткач про літературну мову Буковини на зламі ХІХ–ХХ ст. (Ткач, 2007, ч. 2, с. 258) й у «Словнику чужомовних слів» Олекси Скалозуба «*шварцувати* (нім.) – перепачковувати» (Скалозуб, 1933, с. 444) та в словнику Володимира-Зеновія

Карпин-Ортинського «шварцувати – переправляти контрабандою» (Карпин-Ортинський, 2014, т. 2, с. 417);

йти на майдан «на шварц» – проходити на стадіон без квитка, нелегально, «з чорного ходу» (від нім. *шварц* – чорний), синонім до *шварцуватися*; Олекса Горбач у дослідженні «Арго в Україні» подає значення висловлювання «на шварц – без квитка (їхати поїздом, пролізти в кіно)» (Горбач, 2006, с. 479), виводячи його від лексеми «шварц – лъв., терн., дрог. обман, незаконність» (Горбач, 2006, с. 162), яка зафіксована в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та «шварц – зх. укр. розг. обман, неправний спосіб» (Горбач, 2006, с. 479); лексему *шварц* подано в словнику Є. Желехівського та С. Недільського (Желеховский, Недільский, 1886, т. 2, с. 1085) і в монографії Л. Ткач «Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст.» (Ткач, 2007, ч. 2, с. 258); а сполучення слів зафіксоване в «Лексиконі львівському» – «на шварц – вуличне – задарма, без квитка» (Хобзей, Сімович, Ястремська, Дидик-Меуш, 2009, с. 625); у жаргонній лексиці першої половини XX ст. це висловлювання є запозиченням-германізмом, проте в сучасному мовленні його не вживають.

Висновки

У результаті проведеного аналізу вдалося з'ясувати, що в українській футбольній лексиці першої половини XX ст. функціovalo чимало жаргонізмів, які були вкрапленням живого розмовного мовлення галицьких та буковинських міст у тогочасний футбольний дискурс. Серед жаргонних лексем, які використовувано у сфері футболу, були загальноновживані назви, що зазнали семантичних трансформацій, а насамперед розширення значення, та чимало слів із галицько-буковинського міського койне, які воно засвоїло як запозичення з чужих мов і діалектів південно-західного наріччя. Жаргонізми зафіксовано серед номінацій більшості тематичних груп футбольної лексики – назв дій та процесів, назв осіб, назв результатів дії та опредметнених дій, назв ознак. Детальний розгляд фактичного матеріалу з тематичної групи «назви футбольних дій та процесів» показав, що ці футбольні жаргонізми постали внаслідок семантичної деривації, адаптації чужомовних запозичень (передовсім германізмів, засвоєних найчастіше за польським, рідше – за угорським, посередництвом) та шляхом творення гібридних назв (переважно з чужомовних кореневих морфем і питомих суфіксів).

Список скорочень

- ВТССУМ** – Бусел, В. Т. (Уклад. і голов. ред.). (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун.
- РУС** – Кримський, А., Єфремов, С. (Ред.). (1924–1933). *Російсько-український словник*. Т. I / Голов. ред. А. Кримський. Київ, 1924; Т. II / Голов. ред. А. Кримський. Київ, 1929–1933; Т. III / Голов. ред. С. Єфремов. Київ, 1927–1928. Отримано з [http://r2u.org.ua/Rosійсько-український_академічний_словник_\(1924-33\).pdf](http://r2u.org.ua/Rosійсько-український_академічний_словник_(1924-33).pdf).
- СІС** – Мельничук, О. С. (Ред.). (1985). *Словник іношомовних слів*. Київ: Головна редакція УРЕ.
- СУМ-11** – Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови*. В 11 т. Київ: Наукова думка.
- WSPP** – Markowski, A. (Red.). (2004). *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Список використаної літератури

- Білодід, І. К. (Ред.). (1970–1980). *Словник української мови*. В 11 т. Київ: Наукова думка.
- Бусел, В. Т. (Уклад. і голов. ред.). (2001). *Великий тлумачний словник сучасної української мови*. Київ; Ірпінь: Перун.
- Гнатишак, Ю. (2017). *Слова з Болехова*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Наукове товариство імені Шевченка.
- Горбач, О. (2006). *Арто в Україні* / Редкол.: А.-Г. Горбач, М. Чікало, Н. Хобзей, Т. Ястремська, О. Сімович. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Грінченко, Б. (1996–1997). *Словарь української мови*. У 4 т. / Упорядкував з додатком власного матеріалу Борис Грінченко. Київ: Наукова думка.
- Желеховский, С., Недільский, С. (1886). *Малорусско-німецкий словарь*. У 2 т. Львів: НТШ.
- Карпець, Л. А. (2006). *Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект*. (Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук). Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна, Харків, Україна.
- Карпин-Ортинський, В.-З. (2014). *Словник галицького твару із принагідними заувагами, припущеннями та додатками*. У 2 т. Львів: Простір-М.
- Кримський, А., Єфремов, С. (Ред.). (1924–1933). *Російсько-український словник*. Т. I / Голов. ред. А. Кримський. Київ, 1924; Т. II / Голов. ред. А. Кримський. Київ, 1929–1933; Т. III / Голов. ред. С. Єфремов. Київ, 1927–1928. Отримано з [http://r2u.org.ua/Rosійсько-український_академічний_словник_\(1924-33\).pdf](http://r2u.org.ua/Rosійсько-український_академічний_словник_(1924-33).pdf).
- Мельничук, О. С. (Ред.). (1985). *Словник іношомовних слів*. Київ: Головна редакція УРЕ.
- Мовна, М. В. (2013). *Словник львівської говірки першої третини ХХ століття* : близько 3500 слів. Львів: НТШ.
- Онишкевич, М. Й. (1984). *Словник бойківських говірок*. У 2 ч. Київ: Наукова думка.
- Скалозуб, О. (1933). *Словник чужомовних слів, виразів і приповідок, що вживаються в українській мові*. Коломия: Рекорд.
- Ставицька, Л. (2005). *Український жаргон. Словник*. Київ: Критика.
- Ткач, Л. (2007). *Українська літературна мова на Буковині в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.* У трьох частинах. Чернівці: Книги – ХХІ.
- Франко, Т. (1923). *Історія й теорія руханки*. Коломия: Накладом «Сокола-Батька».
- Хобзей, Н., Сімович, О., Ястремська, Т., Дидик-Меуш, Г. (2009). *Лексикон львівський: поважно і на жарт*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

- Шило, Г. (2008). *Надністрянський регіональний словник*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Markowski, A. (Red.). (2004). *Wielki słownik poprawnej polszczyzny*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Miodek, J. (2002). *Słownik ojczysty polszczyzny* / Oprac. Monika Zaško-Zielińska, Tomasz Piekot. Wrocław: Wydawnictwo Europa.

Abstract

Iryna Protsyk

“IT WAS DIFFICULT TO BEAT HIM AND SCORE THE BALL”. SLANG WORDS IN UKRAINIAN FOOTBALL VOCABULARY IN THE FIRST HALF OF THE 20th CENTURY

Background. In Ukrainian football discourse in the first half of the 20th century, along with the names which were becoming the norm to football usage, there were lexemes that in modern social linguistics are called slang. Football slang was an “everyday live” component of football language of that time, which was actively developing during the researched period.

Purpose. The aim of the article is description of slang vocabulary in Ukrainian football discourse in Halychyna in the first half of the 20th century.

Methods. Basic methods of investigation are linguistic observation and lexicographic analysis of slang words in football area.

Results. Analysis of football slang vocabulary which allows us to state that it consisted of common names with expanded meanings and names that had been borrowed from the city language, Lviv dialect in particular. To confirm this, we refer to the monography by Oleksa Horbach “Argo in Ukraine”, which analyzes many football slang words; furthermore, they have also been included in catalogues of lexicographic studies dedicated to the description of the city dialect in Halychyna and Bukovyna. The most numerous in terms of slang words of football area are the following thematic groups: names of actions and processes, names of people, names of results of actions, outfitted actions, names of signs. In this article, the author pays special attention to the detailed analysis of lexemes within the thematic group of names of football actions and processes that contains such nominations as *betonuvaty vorota*, *dribliuvaty*,

drobyty miach, zrobyty vorotaria, kibitsuvaty, kyvaty / kivaty / skyvaty / vykivaty / kyvatysia, kiksuvaty, muruvaty / zamuruvaty, naparyty protyvnyka, spukhnuty, strilyty, shvartsuvatysia, yty na maidan “na shvarts”.

Discussion. Among slang lexemes which functioned in football language of Halychyna, there were common names that had been semantically transformed (first of all, expansion of meaning as a result of metaphorization) and also a lot of words from Lviv city dialect. The article reveals that football slang words of the first half of the 20th century are the result of semantic derivation, adaptation of foreign loanwords (Germanisms), and formation of hybrid names.

Keywords: Ukrainian football vocabulary, a slang word, thematic groups, ways of creating slang words, origin of slang words, football discourse in the first half of the 20th century.

Матеріал надійшов 16.05.2018